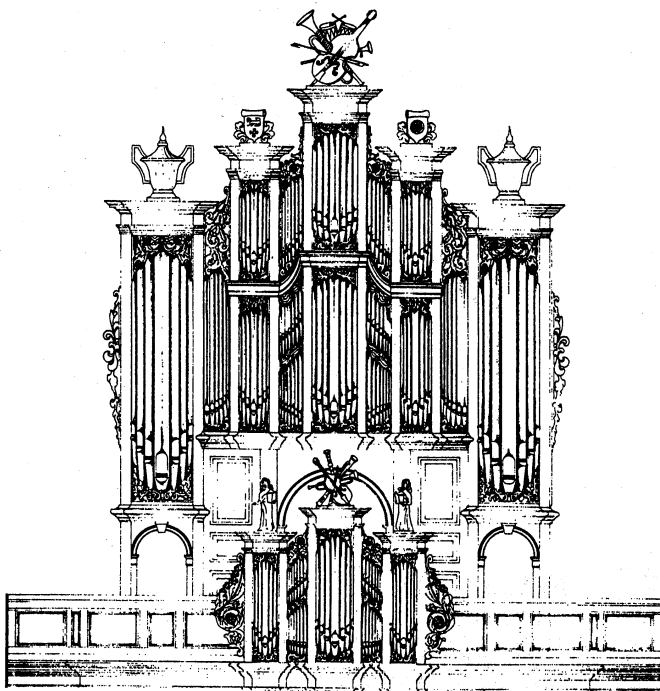

IN GOEDE HARMONIE

WERKBOEK
VOOR HET MAKEN
EN SPELEN VAN
KORAALZETTINGEN

BERT MATTER
EN
PETER MOLENAAR

Copyright © 2009 Boeijenga Music Publications, Leeuwarden

Bert Matter & Peter Molenaar: In Goede Harmonie,
Werkboek voor het maken en
spelen van koraalzettingen

ISBN-10: 90-71317-01-3

Editionummer: BE 1071

Omslag

Tekening van het orgel van de Grote of Catharinakerk te Heusden. De tekening werd afgestaan door de orgelmakers Gebr. Reil te Heerde. Op de bij het boekje behorende CD wordt dit orgel bespeeld door Gijs van Schoonhoven. De muziekvoorbeelden in het boekje zijn geschreven voor Maritgen Matter.

Editions 'De Werelt' te Amsterdam was de oorspronkelijk uitgever. In 2009 werden – met instemming van de auteurs – de uitgeverrechten overgenomen door Boeijenga Music Publications.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij digitaal, elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, digital, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission of the publisher.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	5
1. Drieklanken in enge ligging	7
2. Voorhoudingen, syncopen en doorgangsnoten	23
3. Het becijferen van melodieën	32
4. De altligging	42
5. De tenorligging	48
6. Dubbele syncopen	52
7. Van eng naar wijd en omgekeerd	57
8. Overzicht	63

INLEIDING

Voor u ligt een boekje over het harmoniseren van het Geneefse psalter. Velen van u zullen daar vreemd van opkijken: Moet dat nou? Er zijn langzamerhand toch genoeg geharmoniseerde psalmen in omloop, voor elk wat wils, met en zonder slagroom etc... Is de markt niet overvoerd, is er niet genoeg? Je zou bij wijze van spreken met 10 koraalboeken toch een heel leven voort kunnen. Zijn die koraalboeken niet mooi genoeg? Nu, om eerlijk te zijn: er zijn teveel koraalboeken die niet mooi zijn, die op geen enkele manier een passend jasje geven aan een koraalmelodie. Het laatst verschenen boek met psalmharmonisaties van Peter Molenaar, zonder wiens hulp dit boekje beslist niet geschreven zou zijn, vormt daarop een goede uitzondering.

Dit boekje is niet geschreven voor mensen die 10 koraalboeken wel genoeg vinden en daar de rest van hun leven mee toe kunnen. Dit boekje is ook niet geschreven voor de man die het „allemaal allang kan“; die, zoals mij enige tijd geleden overkwam bij het beluisteren van een radiokerkdienst, een gezang als „Nun freut euch lieben Christen g'mein“ met twee akkoorden wist te begeleiden.

Dit boekje is geschreven voor al die mensen die met bevend hart zich toch maar eens aan een harmonisatie wagen, al of niet onder leiding van een vakman. Het is de vrucht van een jarenlang ervaring, een jarenlang omgaan met de mogelijkheden en onmogelijkheden van de vakman zowel als de amateurorganist, en met de mogelijkheden en onmogelijkheden van de materie. De aanzet voor dit boekje is in eerste plaats gegeven door vierstemmige zettingen van Claude Goudimel. In de tweede plaats door mijn voorganger aan de St. Walburgskerk te Zutphen, Cornelis Bute. Hij leerde namelijk zijn leerlingen om psalmen te harmoniseren zonder gebruik van sextakkoorden, iets wat hij vermoedelijk bij Goudimel al geconstateerd had. In de derde plaats door de praktijk van het onderwijs aan de amateur zowel als de vakman. Die praktijk wees uit dat wanneer de student al jarenlang harmonie had gestudeerd uit de overbekende boeken, hij/zij eigenlijk ternauwernood een psalm naar behoren kon harmoniseren eenvoudigweg omdat alle harmonieboeken uitgaan van de bas en de psalmen nu eenmaal niet, maar de student dwingen die er zelf bij te vinden. Dat uitgaan van de bas is op zichzelf natuurlijk niets vreemds. De vanaf de 17e eeuw ontwikkelde generale baspraktijk met de daaruitvloegende functieleer leidde uiteindelijk tot koraalboeken zoals de

19e eeuw en zeker nog de 20e eeuw te zien gaven. Die 19e-eeuwse esthetiek, toegepast op ons 16e-eeuwse psalter heeft ertoe bijgedragen dat ik heb gezocht naar wegen om methodisch ons psalter te leren harmoniseren zonder jarenlange training van generale bas en functieleer. Zeker de amateur wordt dan met een onnodige hoop ballast opgezadeld die maakt dat hij of weer in zijn eigen straatje van „100 meter zelf gebreid” terecht komt, of maar weer trouw uit het koraalboek speelt. De in dit boekje aangegeven weg is - en dit blijkt uit de praktijk zonneklaar - duidelijk praktisch gericht. Geen onnodige theoretische verhandelingen. Het kennis hebben van grote en kleine drieklanken is voldoende.

Het boek is een werkboek. Dat betekent dat U zelf aan het werk moet om in het boek de harmonieën van de psalmen schriftelijk uit te werken op de daarvoor gereserveerde lege notenbalken, om ze daarna te spelen.

Waarom alleen de psalmen en niet de gezangen? Dat is eenvoudig een didactische kwestie. De psalmen dateren allemaal uit een en dezelfde tijd; de gezangen gaan van de vroege middeleeuwen tot nu. Door eerst met de psalmen bezig te zijn leert men tevens het gebruik van de functies als tonica-dominant-subdominant in de juiste historische volgorde. Ik denk dat dat van een niet te onderschatten betekenis is. En wanneer door middel van de psalmharmonisatie het besef van de functies toeneemt, komt men vanzelf wel bij de rest van het liedboek terecht.

Dit boekje is niet af. Het is natuurlijk nooit af. Mijn ervaringen plus die van anderen stapelen zich jaar op jaar op. Daarom is zo'n boekje niet volledig, en zal het dat niet worden ook. Het is als met het leven zelf: het is niet, het wordt. Daarom heeft het manuscript al meer dan twee jaar liggen wachten en moest er veel opnieuw bekeken worden. Het is min of meer onder de drang van de omstandigheden uitgegeven.

Ik zei reeds dat zonder de hulp van Peter Molenaar dit boekje niet verschenen zou zijn. Zijn niet aflatende aandacht voor alles wat voor de zoveelste keer weer veranderd moest worden, is van niet te onderschatten betekenis geweest. Ook Gijs van Schoonhoven als man van de praktijk heeft zijn steen bijgedragen in het proces dat vooraf ging aan het op schrift stellen.

Zutphen, 1985

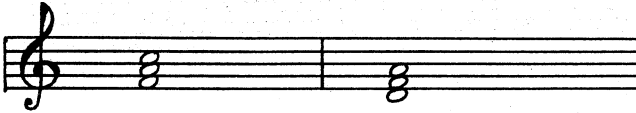
Bert Matter

1

DRIEKLANKEN IN ENGE LIGGING

Bij het harmoniseren van de melodieën van de geneefse psalmen maken we gebruik van **drieklanken**.

Een drieklank bestaat uit een grondtoon, een grote of kleine terts en een kwint:

Alle drieklanken worden **vierstemmig** gebruikt; dat betekent dat steeds een van de drie tonen van de drieklank moet worden verdubbeld. Voorlopig zal dat de grondtoon zijn, die tevens als basnoot van de drieklank fungeert:

Elke drieklank kan in drie liggingen gebruikt worden. De hoogste noot is òf de kwint, òf de terts òf de grondtoon van de gebruikte drieklank. Anders gezegd: elke noot van de melodieën die geharmoniseerd zullen worden is altijd òf de kwint, òf de terts òf de grondtoon van het akkoord dat onder die melodienoot gebruikt kan worden. Bij het becijferen van de melodieën wordt van dit gegeven gebruik gemaakt.

Voor het „noteren“ van de akkoorden gebruiken we namelijk cijfers die boven de noten van de melodie worden geschreven. Deze cijfers hebben dus betrekking op een van de drie akkoordnoten en bepalen de afstand van de melodienoot (de sopraan) en de bas, welke afstand meestal met een oktaaf vermeerderd wordt:

(8 : oktaaf, 5 : kwint, 3 : terts)

De ruimte tussen de sopraan en de bas wordt opgevuld door de alt (2e stem) en de tenor (3e stem) en wel zo dat er tussen sopraan, alt en tenor **geen** ruimte overblijft voor nog een noot uit de te gebruiken drieklank.

Een dergelijke opbouw van een drieklank noemen we de **enge ligging**, in tegenstelling tot de **wijde ligging** die later behandeld zal worden. Voorlopig maken we alleen gebruik van grote en kleine drieklanken in enge ligging.

Voor diegenen die graag in „grepen” denken het volgende:
 bij de becijfering 8 ligt in de rechterhand tussen sopraan en alt een open ruimte van 2 tonen; tussen alt en tenor maar 1 toon (zie onder),
 bij een 5 ligt tussen sopraan en alt èn tussen alt en tenor een ruimte van 1 toon,
 en bij een 3 ligt tussen sopraan en alt 1 toon en tussen alt en tenor 2 tonen:

8	5	3
sopraan	sopraan	sopraan
-	-	-
-	alt	alt
alt	-	-
-	tenor	-
tenor	-	tenor

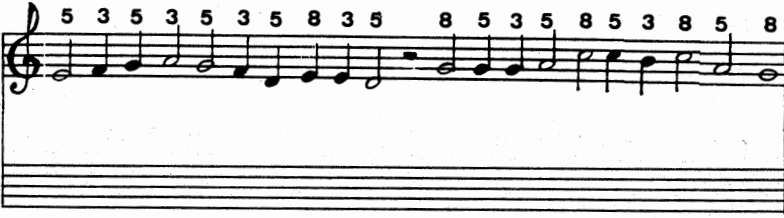
De drie stemmen sopraan, alt en tenor worden voorlopig met de rechterhand gespeeld en de bas met de linkerhand.

OPGAVE:

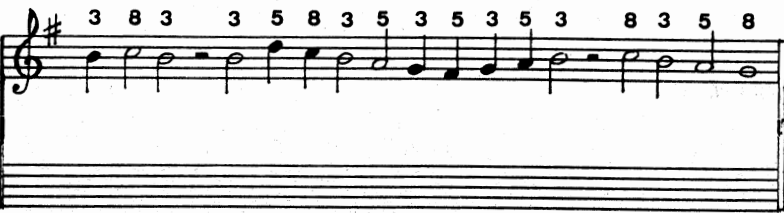
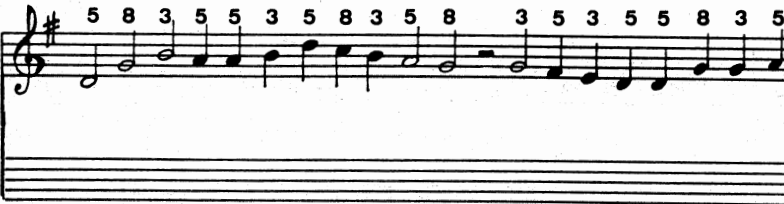
Hieronder volgen een aantal becijferde melodieën. Speel deze met de
bijpassende harmonieën, langzaam maar in het juiste ritme:

PSALM 140

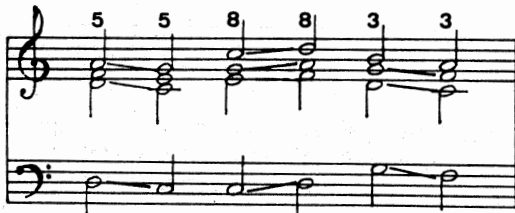
PSALM 93

PSALM 101

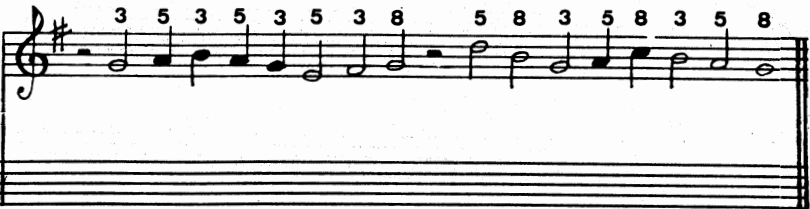
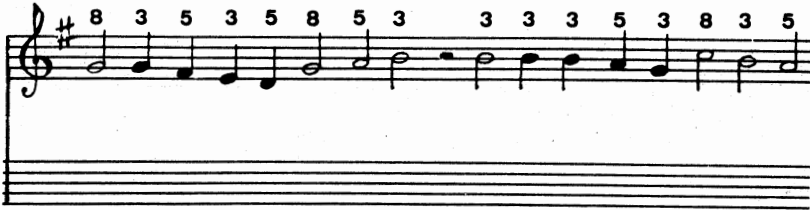

Een opeenvolging van twee achten, twee vijven of twee drieën boven verschillende noten na elkaar is **verboden** omdat op die manier de be-ruchte oktaaf- en kwintparallellen ontstaan:

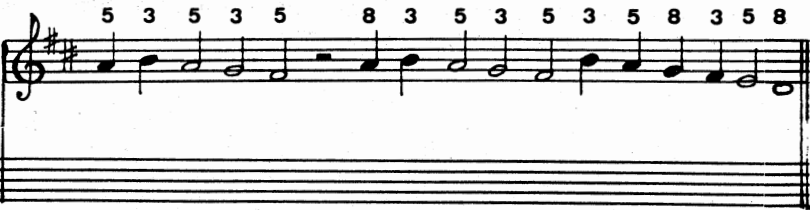

We gaan verder met

PSALM 134

PSALM 81

In psalm 81 staat aan het eind van de eerste regel een halve noot (een b) met daarboven twee cijfers: 8 en 3. Dat betekent dat er onder die noot 2 harmonieën na elkaar gespeeld moeten worden:

Musical notation for a short piece in D major. The treble clef staff shows chords with fingerings: 3, 5, 3, 5, 8, 3, 5. The bass clef staff shows a simple bass line.

Dit kan natuurlijk ook bij andere psalmen.

PSALM 21

Musical notation for Psalm 21, first line. Treble clef staff with notes and fingerings: 5 5 3 5 3 5 3 5 8 5 3 5 3 8 3. Below are empty bass and grand staves.

Musical notation for Psalm 21, second line. Treble clef staff with notes and fingerings: 5 8 3 8 5 3 5 8 5 8 5 3 5. Below are empty bass and grand staves.

Musical notation for Psalm 21, third line. Treble clef staff with notes and fingerings: 8 3 8 5 8 3 5 3 5 3 5 8 3 5 8. Below are empty bass and grand staves.

Een paar nieuwe mogelijkheden:

1. Een teken (kruis, mol of herstellingsteken) **achter** een cijfer wil zeggen dat de terts van het bedoelde akkoord moet worden aangepast aan dat teken.

2. Een teken onder het cijfer is bedoeld voor de bas van het akkoord.
3. Als een regel afsluit met 5-8 dienen die twee akkoorden altijd grote drieklanken te zijn, zelfs bij psalmen met een mineurtendens.
4. Bij begin- en slotakkoorden kan men de terts of kwint weglaten.

Voorbeelden:

PSALM 9

Musical notation for Psalm 9. The treble clef staff shows a sequence of chords with fingerings: 5, 3, 5, 3, 5, 3, 8^b, 5[#], 8. The bass clef staff shows the corresponding bass notes. The final chord is marked with a fermata.

PSALM 113

Musical notation for Psalm 113. The treble clef staff shows a sequence of chords with fingerings: 8, 5, 3, 5, 8, 3, 8, 5[#], 8. The bass clef staff shows the corresponding bass notes. The key signature has two sharps (F# and C#).

Hieronder volgt de gedeeltelijk uitgewerkte

PSALM 140

Musical notation for Psalm 140. The treble clef staff shows a sequence of notes with fingerings: 8, 3, 5, 3, 5, 3, 8, 3, 5, 3, 8, 3, 5, 3, 5, 3, 5. The bass clef staff is empty.

8 5 3 8 5 3 5 3 5

3 5 3 5 3 8 3 5 8

Speel nu psalm 134 zoals hieronder aangegeven:

PSALM 134

8 3 5 3 5 8 3 5 3 3 5 3 5 3 8 3 5# 8

3 5 3 5 3 5 3 8 5 8 3 5 8 3 5 8

Tot nu toe hebben we de psalmen op één manueel gespeeld. Het is echter heel goed mogelijk twee klavieren en het pedaal te gebruiken ondanks de beperkingen die we ons hebben opgelegd. De sopraan komt dan op het ene klavier, alt en tenor op het andere klavier en de bas op het pedaal.

Als voorbeeld de eerste twee regels van psalm 93:

PSALM 93

8 5 3 5 3 5 8 5 3 8 3 5 8 3 5 8 3 8 5# 8

The musical score for Psalm 93 consists of three staves. The top staff is a vocal line with a numbered melody: 8 5 3 5 3 5 8 5 3 8 3 5 8 3 5 8 3 8 5# 8. The middle staff is a piano accompaniment in the right hand, and the bottom staff is a piano accompaniment in the left hand. The key signature is one sharp (F#).

Deze manier van begeleiden is heel goed bruikbaar in de praktijk van de eredienst, vooral waar het onbekende en „moeilijke” melodieën betreft.

Ter ondersteuning van de mannenstemmen kan men op het 1e klavier een 16' stem „bijtrekken”; wanneer zo'n register ontbreekt kan de melodie in oktaven gespeeld worden. (zie de 2e regel van psalm 93).

OPGAVE:

Speel alle voorafgaande psalmen op bovenstaande manier op 2 klavieren en pedaal.

Speel ook de volgende psalmen, eerst op 1 klavier, daarna op 2 klavieren en pedaal:

PSALM 5

8 5 3 8 3 8 5 3 5# 8 8 5 3 5

The musical score for Psalm 5 consists of two staves. The top staff is a vocal line with a numbered melody: 8 5 3 8 3 8 5 3 5# 8 8 5 3 5. The bottom staff is a piano accompaniment in the right hand. The key signature is one sharp (F#).

8 3 5# 8 8 5 3 5 8 3 5# 8 3

The second part of the score for Psalm 5 consists of a vocal line with a numbered melody: 8 3 5# 8 8 5 3 5 8 3 5# 8 3. Below it are two empty staves for piano accompaniment in the left hand.

3 8b 3 5 8 3 5 8 3 5 3 5# 8

A musical staff with a treble clef. The notes are: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, C4. Fingerings are indicated above the notes: 3, 8b, 3, 5, 8, 3, 5, 8, 3, 5, 3, 5#, 8. The staff is followed by two empty bass staves.

PSALM 9

8 8 8 5 3 5# 5# 8 3 5 8 3 5 3 5 3

A musical staff with a treble clef. The notes are: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, C4, B3, A3, G3, F3, E3. Fingerings are indicated above the notes: 8, 8, 8, 5, 3, 5#, 5#, 8, 3, 5, 8, 3, 5, 3, 5, 3. The staff is followed by two empty bass staves.

5 3 3 8 5 8 3 5# 8 5 3 5 3 5# 3 8b 5# 8

A musical staff with a treble clef. The notes are: G4, F4, E4, D4, C4, B3, A3, G3, F3, E3, D3, C3, B2, A2, G2, F2, E2. Fingerings are indicated above the notes: 5, 3, 3, 8, 5, 8, 3, 5#, 8, 5, 3, 5, 3, 5#, 3, 8b, 5#, 8. The staff is followed by two empty bass staves.

PSALM 113

5 8 3 5 8 5 3 8 8 5 3 5 8 5 3 8

A musical staff with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The notes are: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, C4, B3, A3, G3, F3, E3. Fingerings are indicated above the notes: 5, 8, 3, 5, 8, 5, 3, 8, 8, 5, 3, 5, 8, 5, 3, 8. The staff is followed by two empty bass staves.

5 8 3 8 3 8 3 5 8 8 5 3 5 3 8 3 5

A musical staff with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The notes are: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, C4, B3, A3, G3, F3, E3. Fingerings are indicated above the notes: 5, 8, 3, 8, 3, 8, 3, 5, 8, 8, 5, 3, 5, 3, 8, 3, 5. The staff is followed by two empty bass staves.

5 5 3 5 5 3 5 3 8 5 3 5 8 3 5 8 5# 8

PSALM 25

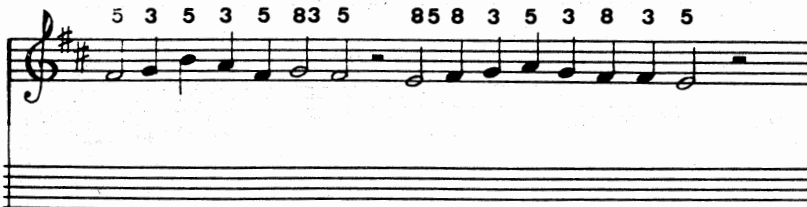
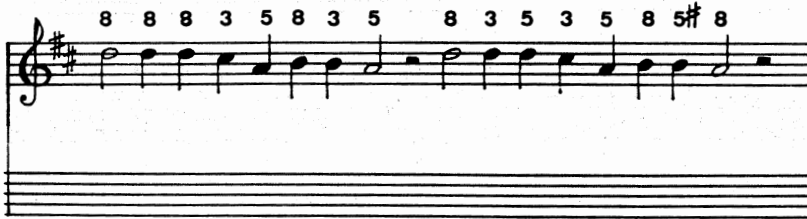
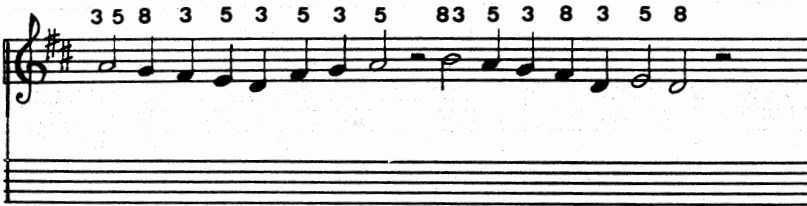
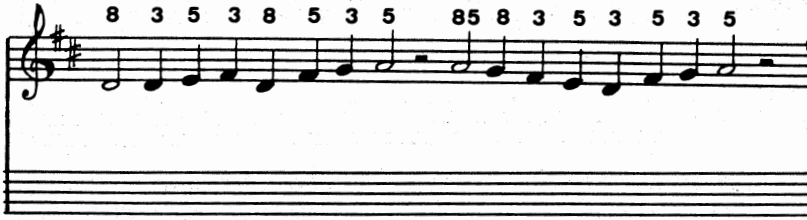
8 5 3 5 8 3 5 3 5 3 5 3 8 3 5 8

3 5 3 5 8 3 5 8 5 3 5 3 8 5 3 5 8

3 5 8 3 8 3 5 3 5 3 5 3 5 3 8

3 8 3 8 3 5 8 3 5 8 3 5 3 5 8

PSALM 68

8 3 5 3 8 3 8 5# 8 8 5 3 5 3 5 8

Bij deze psalm komen bij de overgang van de 9e naar de laatste regel 2 achten na elkaar. Wanneer de bas dan in tegenbeweging gaat met de sopraan is deze oplossing te verkiezen boven andere.

PSALM 47

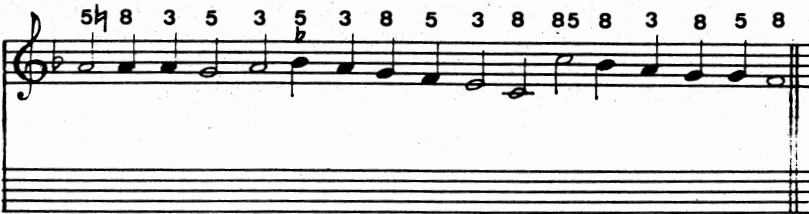
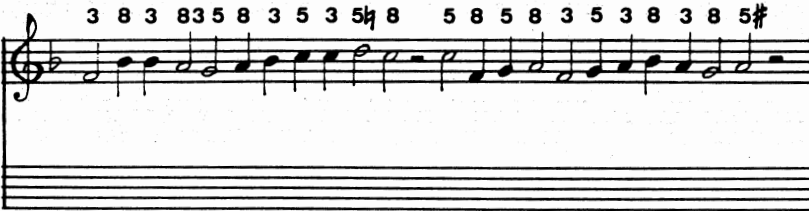
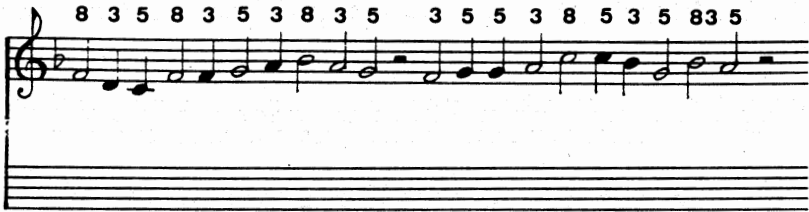
5 3 5 8 3 5 8 3 5 5 8 5 3 5 3 8

5 8 3 8 3 8 5 3 8 3 5 3 5 3 8

5 3 5 3 5 3 5 8 3 5 3 5 8 3 5

8 3 5 8 3 5 3 5 8 3 5 8 3 5 3 8

PSALM 56

PSALM 24

8 5 3 8 5 3 5# 8 5 3 5 8 3 5# 5# 8

3 8 3 8 5 3 8 5# 8 3 8 3 5 8 3 5 3

8 5 8 5 3 5 3 5 3 5 3 5 8 3 8 5# 8

Zelfs bij een orgel met één klavier en aangehangen pedaal is het mogelijk met een uitkomende stem te spelen: de melodie met de rechterhand een oktaaf hoger dan genoteerd, alt en tenor met de linkerhand op normale hoogte en de bas op het pedaal. Goed te gebruiken bij voorspelen, en dan bijv. met Prestant 8' of Holpijp 8'.